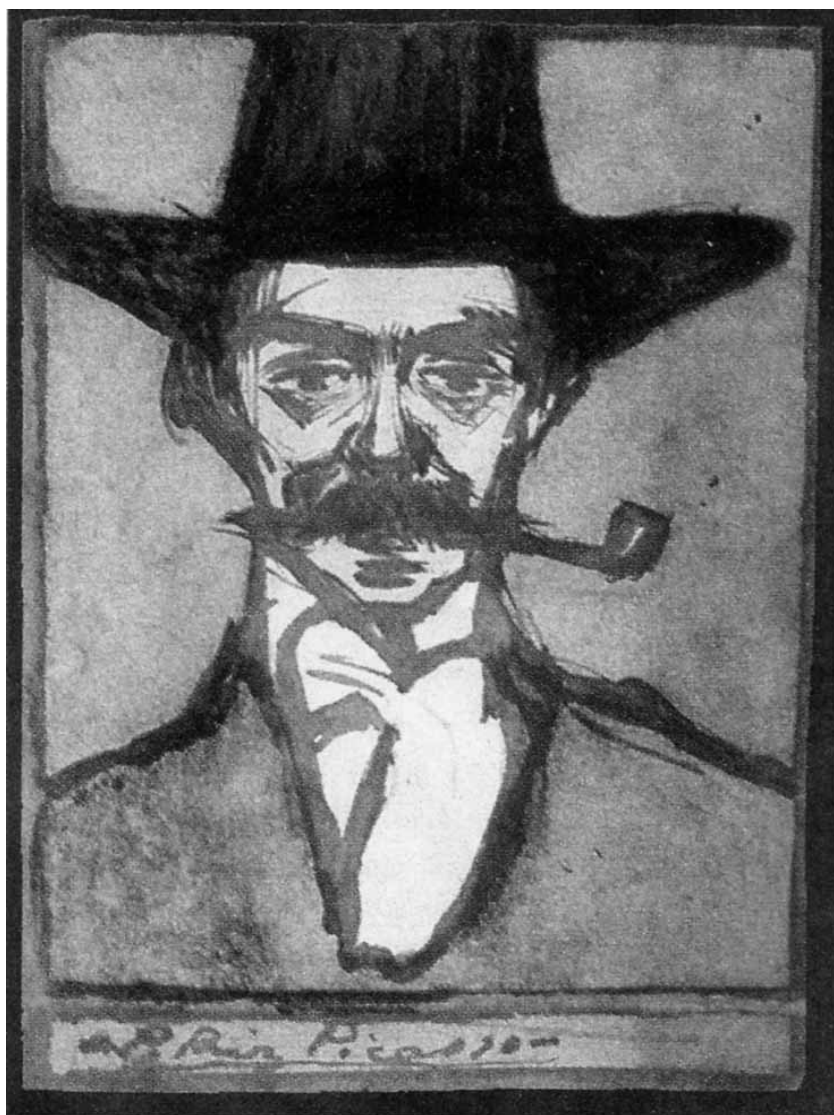

Lletres

Frederic Pujulà i Vallès, escriptor i polític palamosí

Joaquim Gelabertó i Joan Carles Gelabertó

Els autors d'aquest article són pare i fill. Joan Carles, el fill, s'ha ocupat dels aspectes més polítics i ideològics de la biografia de Frederic Pujulà, juntament amb l'estudi de la producció literària (poesia, teatre i narrativa) i la de polèmica política i doctrinal. El pare, Joaquim, s'ha dedicat als aspectes més personals i de trajectòria humana, juntament amb la important faceta com a esperantista rellevant de la primera meitat del segle XX a Catalunya i a Europa.

Frederic Pujulà,
retratat per Picasso.

Catalanista i federalista, narrador, dramaturg i poeta, va ser el màxim introductor i el màxim difusor de l'esperantisme a Catalunya

Biografia de Frederic Pujulà

Pujulà va néixer a Palamós el 12 de novembre de 1877. D'ascendència en part rossellonesa i bretona, pertanyia a una família benestant, amb la qual aviat es traslladà a viure a Cuba, on va transcórrer la seva infantesa. Al seu retorn, estudià dret a Barcelona, i féu amistat amb Picasso (que li va fer un conegut dibuix, que reproduïm, amb la seva característica pipa) i amb altres artistes i escriptors de l'època.

Ja des de ben jove s'interessà per l'esperanto, en l'estudi del qual fou capdavanter. El novembre de 1905, uns oficials de l'exèrcit espanyol saquejaren i incendiaren les redaccions del diari *La Veu de Catalunya* i el setmanari satíric *Cu-Cut!* per un dibuix publicat al setmanari que fou considerat ofensiu per a l'exèrcit pel fet de comentar irònicament les darreres desfetes militars del 1898. Pujulà ho denuncià des de la revista en esperanto *Tra lo Mondo* de París. Un militar esperantista espanyol, amb la cobertura de la llei de «jurisdiccions», el va denunciar, i Pujulà es va haver d'exiliar a París, on continuà la seva tasca esperantista i nacionalista, i on adoptà la nacionalitat francesa per evitar la persecució de les autoritats espanyoles.

Ja de retorn, l'any 1909, va aprofitar el seu càrrec de director del 5è Congrés Internacional d'Esperanto per agitar a favor del coneixement internacional de la llengua i cultura catalanes. S'incorporà com a voluntari a l'exèrcit francès en esclatar la primera guerra mundial, encara que ell fou reclutat en virtut de la seva nacionalitat francesa, mentre participava amb Adrià Gual, el 1914, en actes previs al 10è Congrés Universal d'Esperanto a París. El moviment de voluntaris a favor de

França i dels aliats s'emmarca dins la mobilització dels sectors catalanistes i progressistes en suport de la causa aliada –i en concret de la republicana i laica França enfront dels autoritaris Imperis Centrals– que provocà una radicalització del catalanisme republicà petitburgès, cansats del gradualisme de la Lliga Regionalista.

Pujulà va combatre durant quatre anys en diversos fronts militars, fins que el 1919 fou desmobilitzat de l'exèrcit francès. Entre d'altres va formar part d'una companyia de telefonistes, de la qual només ell i un company varen sobreviure, i va participar en primera línia en lluites amb baioneta, cos a cos, durant diversos dies seguits. El 9 de març de 1919 se li reté homenatge en una gran festa a l'Hotel Suis de Barcelona. Però la seva experiència traumàtica al front, i d'altres conflictes personals, el varen apartar de l'activitat pública, a la qual cosa també contribuï l'assentament del noucentisme.

L'any 1923 fugí cap a París, en ser avisat que podia ser detingut pel nou govern de Primo de Rivera, i s'afaità la seva característica barba per tal de passar desapercbut a la frontera. A París fou corresponsal del diari *El Diluvio* (afí al Partit Republicà Democràtic Federal) i arribà a ser secretari general de l'Associació de Periodistes Estrangers a França. L'any 1933 tornà a Barcelona, on continuà col·laborant amb aquest periòdic fins al 1939, i n'arribà a ser redactor en cap i a exercir com a director; ho compaginava amb diverses activitats com a maçó: arribà a ser secretari de la Lògia Justícia núm. 9 de Barcelona, obtingué el quart grau de mestre secret del Soberano Capítulo de la Rosa Cruces Barcino nº 1, fou orador de l'assemblea i redactor del seu butlletí, etc.

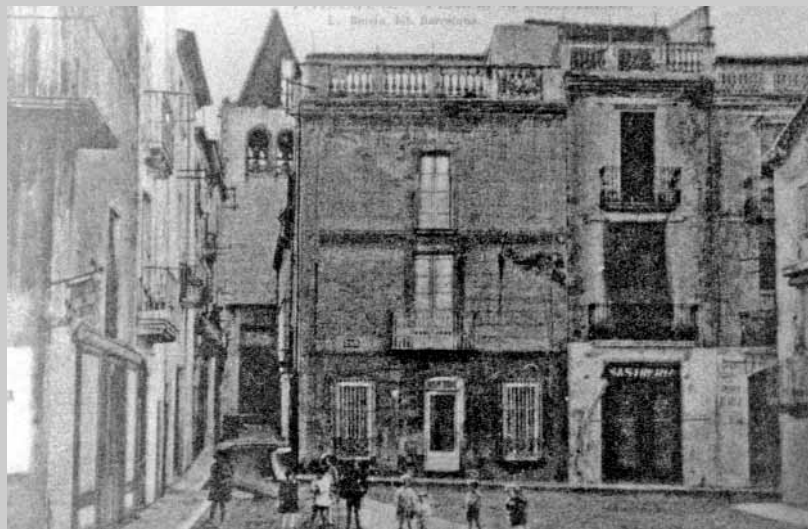

L'obra poètica
de Frederic Pujulà

Amb l'ocupació de Barcelona pels facciosos franquistes, Pujulà va ser detingut i condemnat a mort per un tribunal militar, en judici sumaríssim, per la seva militància catalanista i republicana. Després d'estar unes setmanes pendent d'execució, li fou commutada la pena per una de vint anys i un dia. Finalment, després de dos anys i dos mesos de reclusió a la Model de Barcelona, fou alliberat per motiu de la seva edat. Posteriorment se li obrí un altre expedient per «responsabilitats polítiques» i se sol·licità documentació sobre ell als Servicios de Recuperación de Documentos de Salamanca. El Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y del Comunismo el sentencià finalment el 1947 per «maçó, amb idees separatistes», a dotze anys més de presó, que no hagué de complir. Se li va prohibir, però, tant l'exercici del periodisme com de l'advocacia. Apartat de la vida pública, va morir el 14 de febrer de 1963 a Bargemon (Var, França).

La família Pujulà

Vaig conèixer la família Pujulà l'any 1943, indirectament, a través del meu amic Francesc Torrent, molt vinculat a Castell d'Aro, on el senyor Pujulà anava sovint des del seu Palamós natal, acompanyat per la família, a la qual Torrent va parlar de mi, no sé si a ell o a la seva muller, o al seu fill, que també es deia Frederic i era de la meua edat (disset anys).

La casa natal de Pujulà -sastreria-, a Palamós.

fora dels veïns de l'escala, i a tot estirar del carrer del Portal Nou. En canvi, la família Pujulà de seguida em va oferir de presentar-me a tota una diversitat de persones amigues, o almenys conegudes, per tal que entre totes poguessin orientar-me en les meves primeres passes per la capital, que era un món total-

ment nou per a mi. No cal dir el profund agraïment que aquesta acollida va suscitar en el meu esperit, àvid d'amistat i d'afecte.

Jo vaig escriure una carta al fill presentant-me i exposant-li un quadre global del meu concepte del món i de la vida. Jo aleshores tenia una dèria filosòfica, que va imprimir un caire transcendental i de contingut gairebé exclusivament intel·lectual (i ridículament pretensions) a la meua carta.

Quant al senyor Frederic Pujulà, immediatament vaig poder constatar l'enorme cabal cultural de primera mà que en el decurs de la seva vida (aleshores tenia seixanta-sis anys) havia adquirit, fruit dels seus contactes amb les principals figures intel·lectuals, artístiques i literàries del país, i amb importants personatges estrangers visitants. De la seva producció pròpia, mai no me'n va parlar, la qual cosa, com veurem més endavant, va ser una demostració de modèstia considerable. Tampoc no va parlar-me mai de política, pels motius que després vaig entendre. Vaig comprovar, però, que les idees de caire progressista i un pèl transgressor que jo havia exposat a les meves cartes al seu fill, les coneixia, i mereixien la seva benèvola comprensió. En els temes pràctics i concrets del principi de la meua vida ordinària a Barcelona, la família Pujulà em va ajudar eficaçment, amb informació sobre adreces útils, oficials i privades, gestions a fer, etc., que vaig agrair profundament, sobretot anys més tard, en saber la compromesa situació que estaven patint en aquelles dates per causa de la repressió franquista. La seva biografia ens n'assabentarà.

El fill va acollir molt benèvolament les meves inusuals ratlles, i també va adoptar un to intel·lectual i ideològic. La coincidència d'idees que vaig comprovar em va alegrar; així vaig poder entaular una relació amb ell per correspondència, que va durar fins al juny de 1944, gairebé sempre amb el mateix caire de pretesa transcendència.

La família Pujulà tenia el domicili habitual a Barcelona, a la travessera de Gràcia, on jo vaig presentar-me en aquella data, previ avís, amb ocasió del famós examen d'Estat al final del batxillerat de set anys, que havia cursat a la meua vila natal de Llagostera com a alumne lliure. Aquest examen es feia a la Universitat i jo, arribat a la ciutat uns dies abans de la prova, vaig tenir temps de visitar la família i conèixer personalment els pares i el fill, que ja era amic meu per correspondència.

Jo, de Barcelona aleshores només coneixia un meu oncle, germà de la meua mare, i la seva família, muller i fill, a casa dels quals vaig allotjar-me durant la meua estada a la ciutat. Era una família modesta, com la meua, sense gaires relacions socials

Joaquim Gelabertó

La pena de mort dictada per un tribunal militar franquista li fou commutada per la de vint anys i un dia. En va passar dos a la Model

L'ideari polític

La primera participació política la dugué a terme dins l'Associació Democràtica Catalanista Lo Tràngul (1900), on participà en un corrent obrerista. El seu ideari es va anar decantant cap a l'emergent moviment nacionalista, però sense deixar d'estar mai impregnat per un cert humanisme internacionalista.

Durant els primers anys del segle XX va viatjar per Europa Occidental i va mantenir una intensa activitat política, republicana, nacionalista i federalista: participà en mítings i conferències i se situà en el sector més esquerrà de la Unió Catalanista (on fou membre de la seva Junta Permanent) amb Domènec Martí i Julià, que intentà oposar-se a la recepció al rei Alfons XIII per part de l'Ajuntament de Barcelona l'abril de 1904.

Estudis del pensament de Pi i Margall i de Valentí Almirall, era partidari de profundes reformes socials, i d'un federalisme en la línia proudhoniana i pimargalliana de dissoldre els grans estats en comunitats nacionals lliurement federades per aconseguir la fraternitat universal. Adscrit al modernisme més vitalista, propugnava retrobar la consciència nacional catalana, però en la línia del nacionalisme de conciliació i ètic, més en la línia del programa d'autodeterminació de les nacionalitats del president americà Woodrow Wilson que no en un programa orientat a la lluita de classes.

Des de les pàgines de *Juventut* va sostenir una polèmica amb Pi i Suñer sobre la interpretació del pensament pimargallià sobre la forma de govern. A l'article «Als separatistes castellans» (1901) ens deixa entreveure el seu pensament catalanista i internacionalista: «Ens heu acusat de separatistes a nosaltres, que tenim per ideal superior la unitat de tot el món, basada,

Frederic Pujulà (Palamós 1877 - Bargemon, França 1963).

sí, dintre de la llibertat més absoluta». «Però si som criminals perquè volem ésser autònoms [...] millor serà que se us deixi». Dins de «Als socialistes é individualistas», exposà la seva idea natural de pàtria: «Un Estat és obra dels homes, y'ls seus contorns s'esborren amb la punta d'una espasa [...] Per això la gran tasca és dividir el Món en sas regions naturals [...] Encoratgemnos els uns als altres; sigan els de Finlàndia finlandesos [...] castellans els de Castella, y nosaltres catalans, que aquest és el primer pas per a sentirnos homes».

L'escriptor Frederic Pujulà

Frederic Pujulà començà a escriure a *La Senyera* de Palamós; a principi del segle XX passà a col·laborar a les revistes *Llevant*, *El Federalista*, *L'Autonomista*, *Llibertat*, i altres publicacions federalistes i catalanistes. Fou redactor de *Juventut* des del 1900 fins al 1906, i portaveu de la Unió Catalanista, on publicà uns dos-cents articles de diverses menes: polítics, filosòfics, patriòtics, de crítica literària, esperantistes, etc. i hi exposava clarament les seves convic-

cions, sovint amb un estil veement i inflammat.

Entrant en el terreny estrictament literari, començarem amb les seves obres de teatre: *El geni*, *El boig*, *Dintre la gàbia*, *La Veu del poble i el poble de la Veu*, totes dins la primera dècada del segle XX.

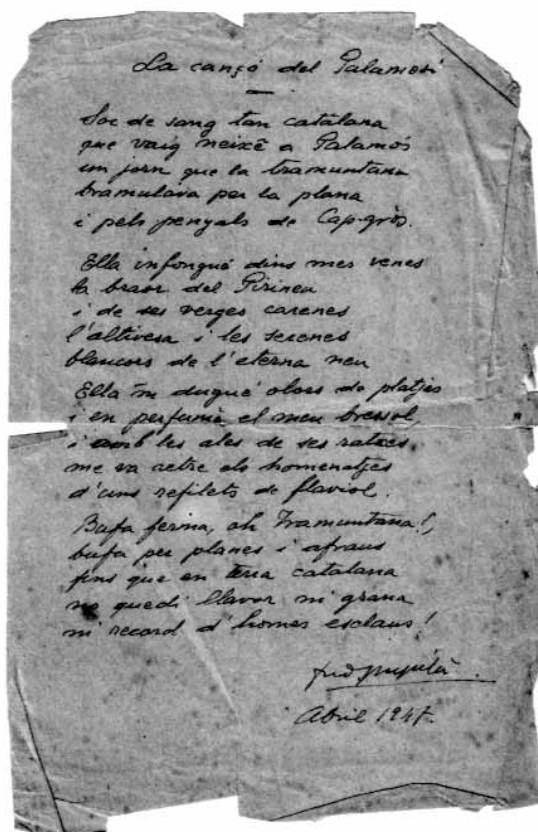
El geni, escrita en col·laboració amb Emili Tintoré, té tres actes i descriu el conflicte entre l'artista creador i el seu entorn, que no el comprèn. S'hi nota la influència dels dramaturgs nòrdics, en especial Björnson.

El boig, també en col·laboració amb Emili Tintoré, consta igualment de tres actes i és continuació de l'anterior, amb la incorporació de nous personatges, que amplien el conflicte vers un plantejament més ric en passions humanes, i varietat de situacions, alternant entre la tragèdia i el sainet.

Dintre la gàbia, també amb Emili Tintoré, és una fantasia tràgica en un acte entorn d'una revolta a bord d'un vaixell en alta mar.

La Veu del poble i el poble de la Veu, escrita en col·laboració amb Lluís Via, és una sàtira sobre els importants diaris *La Veu de Catalunya* (catalanista conservador) i *El Poble Català* (nacionalista d'esquerres i republicà), en els quals també havia col·laborat; aquesta obra, signada amb el pseudònim F. L., produí un cert escàndol i nombroses crítiques.

Quant a la narrativa, es poden esmentar obres curtes, com *Titelles febles*, *Creuant la plana morta* i *El metge nou*, escrites entre el 1900 i el 1910. Dos anys més tard va publicar la seva novel·la *Homes artificials*, que és potser la més coneguda, ja que es tracta de la primera novel·la de ciència ficció en català, la qual té l'origen en un conte anterior de l'autor.

«La cançó del palamosí», poema autògraf de Pujulà.

S'hi reflecteix el seu desencís pel fracàs del protagonista, amb els mateixos ideals modernitzadors que Pujulà, a fi de transformar el món, traduïts materialment en experiments científics i de genètica, que culminen en la creació d'uns homes artificials, projectats de cara a la perfecció, però que li surten carregats de defectes i de tares, que simbolitzen tot el ventall dels mals de l'època.

També publicà poesies, com *Palamosines*, amb pròleg de Víctor Català, que uns seus amics i admiradors de Palamos van recollir en una edició del 1958. Com indica el seu nom, són poemes de caràcter local, amb temes com la vila de Palamos i els seus racons, el mar i les cales, les barques, els tapers, etc. Tenen molt bona rima i

una gran sonoritat, en llenguatge català oriental amb empremta baixempordanesa, de suau contundència.

L'any 1949, en els Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Montevideo, va guanyar l'englantina d'or amb la poesia patriòtica *Ai, de tant d'esperar...*

En un altre registre, es pot esmentar l'estudi *Francesc Pi i Margall i el seu medi ambient*. És una sèrie de set articles en què comenta les obres d'aquest gran polític i escriptor, amb pròleg de Josep Vallès i Ribot, a partir d'una conferència realitzada a Vilanova i la Geltrú el gener del 1902, i publicada en la revista *Juventut* el mateix any. Exposa la necessitat de la radical autonomia de Catalunya i de totes les nacionalitats agermanades a través de lliures federacions, i també de la regeneració dels estats en decadència com Espanya.

Fruit de les seves vivències a la primera guerra mundial, al front de Verdun, va escriure les obres *En el repòs de la trinxera*, *Cartes del soldat a l'amic* i *De la trinxera estant*, publicada l'any 1918 dins la col·lecció *La Novel·la Nova*.

També va efectuar traduccions al català, com l'obra *Més enllà de les forces* del dramaturg noruec Björnson el 1904, la peça en vers *Kaatje*, del belga Paul Spaak, el 1914, diverses novel·les de George Simenon..., i algunes sota altres signatures, en ser inhabilitat pel franquisme.

Després de patir la repressió política va continuar escrivint poesia, novel·la, teatre, assaig, etc., i va col·laborar fins i tot en alguna revista de l'exili, *Punt Blau* de Mèxic, encara que la major part de la seva obra ha quedat inèdita fins als nostres dies.

Va traduir a l'esperanto el drama *Misteri de dolor*, d'Adrià Gual, i va escriure la lletra de l'himne esperantista, amb música de Lambert

Un diari en esperanto de 1910.

Frederic Pujulà, esperantista

Frederic Pujulà és considerat l'introduïdor i màxim difusor de l'esperanto a Catalunya. A partir del 1905 va escriure a la revista *Joventut* més de 70 articles al respecte, a *La Veu de Catalunya*, amb el pseudònim *Tamen*, diverses col·laboracions, i a part, moltes obres didàctiques, com la *Gramàtica raonada de la llengua esperanto*, el 1906, el primer *Diccionari català-esperanto*, el 1909. Estava convençut dels valors paral·lels d'internacionalisme i fraternitat humana que comportava l'esperanto. El mateix any 1905 va fundar la societat Esperanto Kataluna, i va començar a fer classes d'esperanto a l'Associació Nacionalista Progrés. Va visitar a Polònia L. L. Zamenhof, creador d'aquesta llengua, de la qual Pujulà va esdevenir un gran coneixedor i un notable orador.

Van ser nombroses les seves publicacions en esperanto, obres de teatre, contes, monòlegs..., i va traduir-hi diverses obres originals catalanes. Fou col·laborador a *La Revuo*, destacada revista esperantista de París. Gràcies a ell, la Unió Catalanista, l'any 1905, acceptà l'esperanto per a les seves relacions amb altres moviments naciona-

listes. El 1906 va representar a Catalunya al II Congrés Internacional d'Esperanto de Ginebra, en el qual tingué un incident amb un militar espanyol en adreçar-s'hi en nom de la Nació Catalana.

L'any 1908 va fer un curs d'esperanto a la Sorbona de París, i el 1909 fou un dels organitzadors i va presidir el 5è Congrés Internacional d'Esperanto de Barcelona, que va incloure uns Jocs Florals Internacionals, a imatge dels que se celebraven en llengua catalana. Durant aquest congrés va dirigir al Teatre Romea l'obra *Mistero de doloro* d'Adrià Gual, traduïda a l'esperanto per ell mateix. També va

fer la lletra de l'himne esperantista *Akcepto*, amb música de J. B. Lambert.

El 1911 es féu càrrec de la direcció de la revista *Kataluna Esperantisto*, durant tres anys. Posteriorment, va ser col·laborador de la gran obra *Kataluna Antologio*, recull antològic de literatura catalana, cançó popular, etc., en col·laboració amb Joan Amades, també esperantista.

Encara que l'activitat pública de Pujulà va anar davallant, sempre va mantenir la defensa i l'ús de la llengua internacional. En la dècada dels cinquanta, ja cap al final de la seva vida, deia que si s'hagués aconseguit generalitzar l'aprenentatge i l'ús de l'esperanto, amb l'esperit fraternal i solidari que l'impregnava, potser no s'haurien produït les grans catàstrofes humanes del segle, començant per la Primera Guerra Mundial.

Joaquim Gelabertó Rissech és llicenciat en química i catedràtic jubilat de matemàtiques.

Joan Carles Gelabertó Orúe és historiador.

Documentació gràfica de la *Revista del Baix Empordà*.

Cartell del Congrés Internacional d'Esperanto de Barcelona (1909), presidit per Frederic Pujulà.